

sinó p. ex. *la Torre de Valldigna*, a la r. de Xeraco: Mateu i Ll., *El País Val.*, p. 55); però de vegades amb article quan s'hi presta la frase: «dende la Vall --- d'Aygües Vives a *la Valldigna*» (Martí Gadea, *Terra del Xè*, i, 188). En l'ús familiar local es diu, per excel·lència, *la Vall*: «Les fadrines de la Vall, / quan ixen a l'estació, / porten sabates en xangla / i les calces al garró» (M. Gadea, *Caps y centeners*, 154).

Com es deia en temps dels moros no consta, almenys documentalment; en el moment de la Conquesta, era coneguda pel nom mossàrab *Marinyén*, provinent del nom de predi romà MARINIANUM (amb *-én* per la imela aràbiga); introduït amb el mot àrab que significa genèricament 'vall, grossa barrancada': *hāndaq marinyān*. En l'ús bilingüe de transició, *al-hāndaq* fou imitat com *Alfāndec*, que, naturalment, no es pot dir que mai fos nom propi d'aquesta vall: també restà com topònim de molts altres llocs: fou simplement, un de tants amb abreuïment; per excel·lència, ni més ni menys que com avui el poble, abreuja el nom en «La Vall».

Molt documentat en el *Rept*. Essencialment bastarà reproduir el que extracta Chabàs (*El Arch.* iv, 91), fent-hi alguns retocs aclaridors: «*Marignen, Marynen, Marye*<n>. --- El valle de *Alfandech*, donde estaban las alquerías que tanto se repiten de *A-geba*<l>, *Al<c>bora* y *A-çogra*,¹ 330, 331, 370, 471, 476 y 477, se nombran alquerías de *Alzira*, por ser de su término; aunque valle y no alquería, pero refiriéndose a las anteriores: 392 y 482. --- En el fol. 80° del original, hay una donación no publicada, con *Hegib alcobra uaegeyb açogra*.²

Per aqueixes 'muntanya major' i 'menor' es devia entendre, per una banda la part corresponent al terme de Simat, i tot o la part més alta de Benifairó, potsers àdhuc quelcom de Tavernes; i per 'menor', la resta. No oblidem, però, que dins la vall es trobaren, així mateix, antics llogarets ---avui majorment despoblats, o convertits en noms de paratges: *Xara, Alfulell, Aurell, Massalali, -lari, Alcudiola*, i els paratges dits *l'Ombria* i *el Ràfol*, anomenats encara en el moment de l'expulsió dels moriscos. En el cens de 1609, p.p. Reglà, figuren *Simat* i «Jara» amb cristians vells (p. 113), *Fulell, Benifayró, Ombria, Maçalaali, Alcudiola* i també *Simat* amb moriscos (p. 119); i en els censos del S. xvi i 1602 *Massalali, Alcudiola, Alfuley* i *Ombria* també moriscos (Lapeyre, 30, 39, 40).

De primer hi hagué una esgl. en el *Ràfol*, ja servida l'any 1301 a càrrec de l'abat del Monestir; el 1523, havent augmentat molt els fidels, es creà una nova parròquia per als tres pobles principals i alguns dels llogarets, veg. SSiv., 434, que tracta així mateix de la vall a les pp. 433ss., 54, 141. Com a prova de la seva importància i riquesa, en el moment de la conquesta, tenim el tribut de 800 besants que el 1257, li

imposa Jaume I, doc. p.p. *El Archivo* (I, 256). En aquesta revista s'hi trobarà molta més informació: IV 311, I 256, II 359, III 77, 91, 289, IV 49, 181, 260, VII 352, 354-5; d'on podríem un altre dia extraure altres dades importants, però ara i en aquest llibre ens hem de concentrar en la història i origen dels noms.

Decisiva en la història de la Vall, i del seu nom fou la creació del seu puixant i famós monestir de l'Orde del Cister. El creà Jaume II per un privilegi de 1297, autoritzant Bonanat, Abat de Santes Creus, a fundar-hi el monestir, donant-li tota la vall, amb els castells, pobles, pertanyença, i tota mena de jurisdicció (que conservà fins a 1814). En aquestes mateixes disposicions manava que l'antiga vall Alfandech de Marignen s'anomenés des de llavors *Valldigna* (*El Arch.* VII, 342).

Sens dubte és el nom que impera des d'aleshores: a. 1324: «*abat de Valldigna*» (*BABL* v, 70). «En les marjals de les muntanyes del dit monestir de *Valldigna*, de *Oliva* e de *Dènia* ---». Cròn. de Pere el Cerimoniós (ed. Pagès, 115.10). La bibliografia és ja antiga (Lz.Vargas, 1774, II, 74), quasi inexhaurible i tan copiosa, que ens limitem a esmentar l'article d'Eduard Soler i Pérez, *Valldigna y sus iglesias*, p.p. *El Arch.*; J. Toledo, «El Castell i la Vall d'Alfandec de Marinyén des de sa reconquesta per Jaume I, fins a la fundació del Monestir de Valldigna per Jaume II», 96 pp. 4^a, CastPna., 1936, i a remetre per a d'altres obres als paratges citats d'*El Archivo* i de SSiv.

L'ETIM. pot semblar cosa òbvia: ¿hi hagué gaires valls de més dignitat? Val a dir que alguns no ho han vist tan clar, Boix, Cruïlles, i especialment Malo de Molina, que hi flairava un nom àrab; reptat, però, per Julià Ribera, que dóna la creació total del nom per part de Jaume II com un fet inconcús: «a tiro de bala se ve la procedencia latina o *lemosina*» (!) (*Disert. y Op.* II, 293 i 294n.). Gran arabista no li dolia demostrar que no partia de l'obsessió panaceaica que ha afectat tants savis i saviassos del ram. Però és de témer que aquí tan bon tirador apuntant «al bulto» no va tocar el conill sinó la serpassa que l'estava devorant.

No fou sols aquest el lloc batejat amb aquest Nom elogiós i innocu. Un portal de la ciutat mora de València, conegut per «Porta de la serp» («la culebra») ens fan saber que també el rebé així mateix. *Babalhanax*, o sigui *bab al-ḥanāš* (cf. «culebra: honix» *PALc.* nom de mal averany ('*Culebra, culebra...*'), el canviaren de seguida en *Portal de Valldigna* (cf. *les Dis. y Op.* de Ribera, II, 163). I n'hi hagué un altre: el «Portal de *Valldigna* en la ciutat de Mallorca»: Cròn. del Cerimoniós (ed. Pagès III, 48.25, p. 152; Bofarull p. 156).

És clar que tots aquests *Valldigna* són un reflex de